

**RUIMTELIJKE
STRATEGIE
DRECHTSTEDEN**

vastgesteld door de Drechttraad op 14 januari 2014

INHOUD

1. INLEIDING	4
2. STREEFBEELD	8
3. PROFIEL VAN DE DRECHTSTEDEN	12
3.1 De Drechtsteden in hun omgeving	13
3.2 Ruimtelijke kwaliteit	17
3.3 Profiel Drechtstedengemeenten	32
4. VISIE OP VERSTEDELIJKING	36
4.1 Trends en ontwikkelingen	37
4.2 Inzet van de Drechtsteden	39
4.3 Ruimtelijke thema's met een regionaal belang	40
4.4 Verstedelijkingskaart	45
5. ROLNEMING REGIO	54

1 INLEIDING

In 2006 is de regionale structuurvisie "Ruimte Geven" vastgesteld, en in 2008 de daarop volgende "Realisatiestrategie". Beide documenten zijn verouderd. De wereld is sinds 2008 flink veranderd. Hierdoor ontbreekt een actuele en afgewogen ruimtelijke basis voor:

- De regionale inbreng in samenwerkingsverbanden als Deltri, de agenda voor de Zuidvleugel en het Deltaprogramma.
- Het beoordelen en waar nodig sturen van ruimtelijke ontwikkelingen met een regionaal belang.
- Het maken van keuzes bij de regionale programmering.

Veel inzichten uit de afgelopen jaren gelden nog steeds, er is veel gevoel bij wat de kwaliteiten van de Drechtsteden zijn en welke kant we op willen. We varen al jaren een vaste koers. Maar er zijn ook nieuwe inzichten, bijvoorbeeld over hoe we aankijken tegen stedelijke ontwikkeling en de rol van de (regionale) overheid daarbij.

NIEUWE INVULLING VAN DE ROL VAN DE OVERHEID

Stedelijke en regionale (ruimtelijke) ontwikkeling is de komende decennia fundamenteel anders dan we gewend zijn. Stedelijke ontwikkeling gaat geleidelijker, met kleine stappen, is meer gestuurd door de vraag en meer gericht op het bestaande bebouwde gebied. Dit levert meer flexibiliteit op, maar ook meer onzekerheid over tempo of eindbeeld. Ook de rol van de overheid en van andere partijen is aan het veranderen. Dit vraagt om een nieuwe aanpak met nieuwe instrumenten.

Deze visie wil aansluiten op die veranderingen. Dit uit zich vooral in het zoeken naar een ander evenwicht tussen richting geven en flexibel inspelen op omstandigheden. We geven niet meer richting door een blauwdruk voor de toekomst neer te leggen met daaraan gekoppeld een (projecten) programma en een planning. In plaats daarvan geven we richting door aan te geven waarop we ontwikkelingen beoordelen, waarop we als regio zelf actief willen inzetten en hoe we dat denken te doen.

BEPERKING TOT HET REGIONALE DOMEIN

De toedeling tot het lokale of regionale domein in de Drechtsteden is opgebouwd vanuit het principe: alles behoort tot de lokale bevoegdheid totdat de gemeenten gezamenlijk en goed onderbouwd hebben vastgesteld dat een regionale aanpak de voorkeur heeft.

Over de precieze uitwerking hiervan wordt binnen de regio nog volop gediscussieerd, en ook de samenleving zal hierin een stem hebben; er is maatwerk nodig. Wel heeft de regio al enkele principes voor samenwerking vastgesteld, te weten:

- Samenwerking op basis van autonomie van de deelnemende gemeenten.
- Intensieve samenwerking bij regionale beleidsafhankelijkheden.
- Samenwerking ter versterking van maatschappelijke resultaten en behalen van financiële voordelen.
- Vereenvoudiging van de sturing.
- Behoud van de democratische legitimatie.

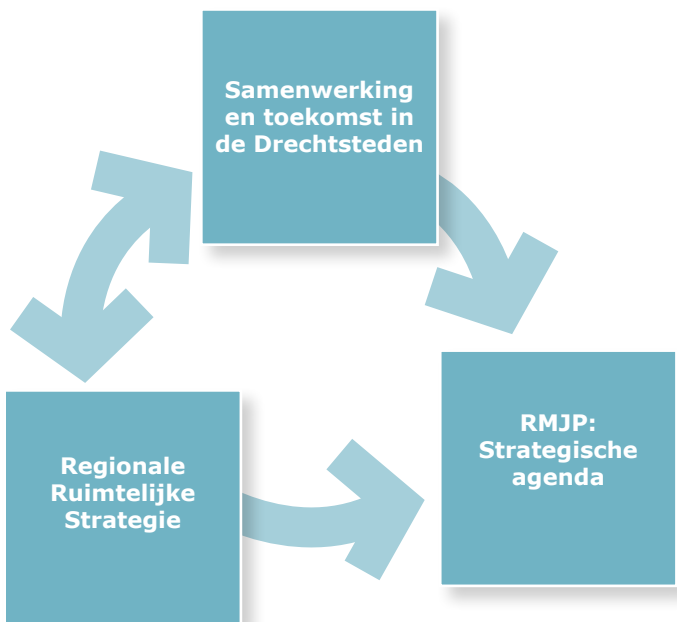
Een en ander wordt uitgewerkt in de nota "Samenwerking en toekomst Drechtsteden".

In aansluiting hierop beperkt de ruimtelijke strategie zich zoveel mogelijk tot datgene wat behoort tot het regionale domein. Geen beschrijving van onderwerpen waarvoor gemeenten verantwoordelijk zijn en zoveel mogelijk gericht op het regionale belang en datgene waar de regio een meerwaarde kan hebben.

REGIONAAL MEERJARENPROGRAMMA (Rmjp)

De regio stelt periodiek een meerjarenprogramma op waarvan de strategische ruimtelijke agenda een onderdeel vormt. Het Rmjp kan beschouwd worden als het uitvoeringsprogramma van deze Ruimtelijke Strategie voor de korte termijn.

De Ruimtelijke Strategie levert dan de achtergronden en het toetsingskader hiervoor. Dat levert efficiencywinst en flexibiliteit op. Wijzigingen zijn gemakkelijker door te voeren.

BETEKENIS EN INHOUD VAN DEZE VISIE

Omdat het bovenstaande een ander soort document oplevert dan de structuurvisies waaraan we gewend zijn spreken we niet meer over regionale structuurvisie, maar over Regionale Ruimtelijke Strategie.

In deze Strategie wordt richting gegeven aan de ruimtelijke ontwikkeling van de Drechtsteden door:

- Het beschrijven van het profiel van de regio en de gemeenten. We gebruiken onze kwaliteiten, de bijdrage die de regio aan het Europese stedelijke netwerk kan leveren en de bijdragen die de onderscheiden gemeenten aan de regio kunnen leveren als richtsnoer voor het regionale handelen en het beoordelen van ontwikkelingen (hoofdstuk 2).
- Het beschrijven van de visie op de ruimtelijke ontwikkeling van het gebied, die gebaseerd is op ons profiel. Hiermee willen we inspireren en het fundament leggen voor de keuze van de thema's die van regionaal belang zijn (hoofdstuk 3).
- Het beschrijven van de verschillende rollen van de regio bij de realisatie van haar belangen. Hiermee geven we aan welke vormen van betrokkenheid onze partners van de regio kunnen verwachten (hoofdstuk 4).
- De keuze van de thema's waarmee de regio aan de slag wil en de inzet en rol die de regio daarbij kiest. Het gaat om kansen en opgaven. Met deze thema's wil de regio haar inspanningen richten en de samenwerking met andere partijen zoeken (hoofdstuk 5).

Er is een nadrukkelijke verbinding tussen de ruimtelijke strategie, het document "Samenwerking en toekomst Drechtsteden" en het Rmjp. Hierin levert de nota "Samenwerking en toekomst in de Drechtsteden" de principes voor de samenwerking en de principes voor de strategische agenda Drechtsteden en de programmering. In het rMJP zal in de nieuwe raadsperiode die programmering concrete uitwerking krijgen. De "ruimtelijke strategie" geeft richting aan de inspanningen door een beschrijving van de kwaliteiten van dit gebied, inhoudelijke achtergronden van de te maken keuzes, de thema's met een regionaal belang en de inzet van de regio daarop.

2 STREEFBEEELD

- Water en wonen** *Langs de oevers van de rivieren en de binnenwateren zijn vele mogelijkheden voor bijzondere woonvormen aan het water.*
- Water en werken** *De maritieme sector is één van de belangrijkste motoren van de regionale economie.*
- Water en recreëren** *Er zijn vele mogelijkheden voor recreatie op en aan het water. Het Nationaal Park de Biesbosch ligt deels binnen de Drechtsteden, het Werelderfgoed Kinderdijk met zijn poldermolens om de hoek. De waterbussen verbinden de verschillende Drechtsteden met elkaar en met Rotterdam.*

SAMEN AANTREKKELIJKE STAD AAN HET WATER

De Drechtsteden streven naar een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor bewoners en bedrijven als de sleutel voor een succesvolle en toekomstbestendige ontwikkeling van de regio. De basis hiervoor is het profiel van de regio. De Drechtsteden bouwen hun sterke punten verder uit en benutten de authentieke bijdrage die elke gemeente aan het geheel kan leveren. Het streefbeeld vormt het label waaronder activiteiten van de overheid en van derden die hieraan een bijdrage leveren kunnen worden ontplooid. Deze ambitie wordt verbeeld in het streefbeeld: **“Samen aantrekkelijke stad aan het water”**

STAD AAN HET WATER

De Drechtsteden zijn 'samen aantrekkelijke stad aan het water'. Water is het verbindende element bij uitstek. De Drechtsteden liggen in het overgangsgedebied van rivierinvloeden en invloeden van zee en zijn primair onderdeel van de (Zuidwestelijke) Delta. Via de rivieren vormen ze een schakel tussen Zeeland, Brabant, de haven van Rotterdam en Gorinchem.

Het water speelt een beeldbepalende rol bij het wonen, werken en recreëren in de regio.

AANTREKKELIJK: HISTORIE EN LANDSCHAPPEN

Naast het water levert cultuurhistorie een belangrijke bijdrage aan de aantrekkelijkheid van een gebied. De cultuurhistorie in de regio is naast de molens, dijken en lintbebouwing vooral zichtbaar in de binnenstad van Dordrecht. Dordrecht, het centrum van de regio, is de oudste stad van Holland. De binnenstad heeft een bijna nog volledig in tact zijnde middeleeuwse structuur. Het heeft een gaaf historisch stadsgezicht en één van de meest geschilderde rivierfronten van Europa. Ook de ligging aan de grote landschappen als de Alblasserwaard, de Krimpenerwaard en Nationaal Park de Biesbosch levert een bijdrage aan de aantrekkelijkheid van de regio.

SAMEN: MENSEN MET PASSIE

Samen heeft betrekking op het dagelijkse netwerk, bijvoorbeeld het ziekenhuis met zijn afdelingen in Dordrecht, Zwijndrecht en Sliedrecht; de (bestuurlijke) samenwerking; gezamenlijke opgaven door de eeuwen heen, bijvoorbeeld bloei en teruggang van de scheepswerven; maar ook weten waar ieder afzonderlijk goed in is.

In de Drechtsteden wonen en werken veel mensen die betrokken zijn bij de directe leefomgeving, vaak omdat ze er geboren zijn en de volgende generatie vormen. De betrokkenheid of passie gaat echter ook gepaard met een zekere bescheidenheid. Er is een internationale oriëntatie en een 'no-nonsense' mentaliteit van eigenstandige en eigenzinnige hardwerkende mensen. Kenmerkend voor alle gemeenten in de regio is de grote mate van sociale cohesie en een bloeiend verenigingsleven.

Bron: Ruimtelijke kwaliteit Drechtsteden door Enno Zuidema Stedebouw

3 PROFIEL VAN DE DRECHTSTEDEN

Wie zijn wij en waar staan we. Wat zijn onze kwaliteiten en wat past daar in onze ontwikkeling wel en niet bij. Waar zijn we goed in, waar ligt onze kracht, hoe kunnen we ons daarmee onderscheiden? Welke kwaliteit dragen de verschillende gemeenten bij aan het geheel van de regio? Dit geeft aan waarmee de Drechtsteden zich kunnen onderscheiden en vormt de basis van de ontwikkelpotentie van de regio.

Deze visie is de basis voor een manier van ontwikkelen die als kenmerk heeft:

- inspelen op kansen voor de regio
- ontwikkelen via kleine stappen
- meer ruimte voor initiatieven
- een rol van de overheid als verbinder en regulator in plaats van ontwikkelaar
- versterken van de positie van de regio in de stedelijke netwerken waarvan zij onderdeel is

Een gedragen visie op de (gewenste) identiteit is in onze ogen belangrijker dan een vast eindbeeld van hoe de regio er over 30 jaar uit zal zien. Deze identiteit heeft een lange houdbaarheidsdatum en hieraan kunnen ontwikkelingen worden getoetst. In dit hoofdstuk worden de elementen van die identiteit beschreven: het profiel van de Drechtsteden.

3.1 DE DRECHTSTEDEN IN HUN OMGEVING

De Drechtsteden zijn via de Zuidvleugel en de Randstad onderdeel van een groter netwerk van Europese metropolitaanse gebieden, en verder. Het is belangrijk vast te stellen welke bijdrage de Drechtsteden kunnen leveren aan het versterken van dat netwerk. Met dat als uitgangspunt voor het handelen en investeren kan de positie van de Randstad worden verstevigd en (daarmee) ook de positie van de Drechtsteden daarbinnen.

NEDERLAND IN EUROPA

Nederland heeft een internationale en open economie; in de toekomst neemt door globalisering de openheid van de Nederlandse economie verder toe. Volgens de "Structuurvisie infrastructuur en ruimte" liggen de kansen van Nederland in het internationale speelveld vooral bij de sectoren waar we nu al sterk in zijn, te weten Logistiek, Water, High Tech Systemen en Materialen, Life Sciences & Health, Agro & Food, Creatieve Industrie, Energie, Chemie en Tuinbouw en Uitgangsmaterialen. Ook in cultuurhistorisch opzicht en op het gebied van natuur heeft ons land veel te bieden. De Drechtsteden worden in deze visie gezien als onderdeel van de stedelijke regio Zuidvleugel. Voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat in de stedelijke regio's met een concentratie van topsectoren is het nodig om te beschikken over een voldoende voorraad (kwalitatief en kwantitatief) woningen, bedrijventerreinen, kantoren en andere voorzieningen. Ook natuur, hoogwaardige landschappen recreatieve voorzieningen horen daarbij.

DE ZUIDVLEUGEL IN NEDERLAND

De Zuidvleugelpartners hebben de ambitie om een mondiaal concurrerende regio en één van de tien economisch krachtigste regio's in Europa te zijn, met als kenmerken:

- Een geïntegreerde productie- en diensteneconomie
- Een metropolitaan stedelijk gebied met een goede samenhang tussen de agglomeraties en de groenblauwe gebieden.
- Een duurzame leefomgeving

Om dit te bereiken hanteert de Zuidvleugel 3 strategieën:

1. Het versterken van de samenhang tussen de productie-economie en de diensteneconomie door in te zetten op Rotterdam World Port Region (inclusief de Drechtsteden), Den Haag internationale Stad, Leiden bioscience en de Greenports. Voor wat betreft het havencluster onder meer door in te zetten op meer synergie tussen havengerelateerde productie- en diensteneconomie. En een steviger samenwerking tussen kennisinstellingen in Delft en Rotterdam met het bedrijfsleven in de World Port Region inclusief Maritiem cluster Drechtsteden, gericht op valorisatie van kennis en technologische ontwikkelingen.
2. Het ontwikkelen van een samenhangend metropolitaan gebied door het stimuleren van interactie, verstedelijking en het optimaliseren van de bereikbaarheid.
3. Het stimuleren van een biobased economy, duurzame energie- en zoetwatervoorziening, het minimaliseren van de gevolgen van overstromingen en aandacht voor natuur- en recreatiegebieden.

Hiermee levert de Zuidelijke Randstad haar bijdrage aan de nationale ambitie dat Nederland in 2040 in de top 10 van de meest concurrerende economieën in de wereld staat.

DE BIJDRAGE VAN DE DRECHTSTEDEN AAN HET NETWERK

De wijze waarop door de overheden en ook andere partners naar de rol van de Drechtsteden wordt gekeken, past bij het profiel dat de Drechtsteden voor zichzelf zien.

De bijdrage die de Drechtsteden via deze trappen aan het Europese stedelijke netwerk kan leveren is daarom de volgende:

- maritieme sector (deltatechnologie, water en logistiek)
- cultuurhistorie (historische binnenstad van Dordrecht)
- bijzondere natuur (Nationaal Park de Biesbosch)
- diversiteit aan woonmilieus van goede kwaliteit

Met deze bijdrage nemen we deel aan verschillende samenwerkingsverbanden. Daarbij kiezen we als uitgangspunt voor een positie als Deltaregio, omdat dit het beste bij onze corebusiness past, en daar voor de meeste opgaven de natuurlijke partners te vinden zijn.

GEBRUIKSWAARDE

BELEVINGSWAARDE

TOEKOMSTWAARDE

ECONOMIE

BUITENGEBIED

WONEN

Ruimtelijke kwaliteit is de sleutelfactor voor succesvolle stedelijke ontwikkeling. Om zo goed mogelijk te kunnen inspelen op kansen, met als doel de ruimtelijke kwaliteit in de regio bij nieuwe ontwikkelingen te vergroten, wordt deze ruimtelijke kwaliteit van de Drechtsteden nader gedefinieerd.

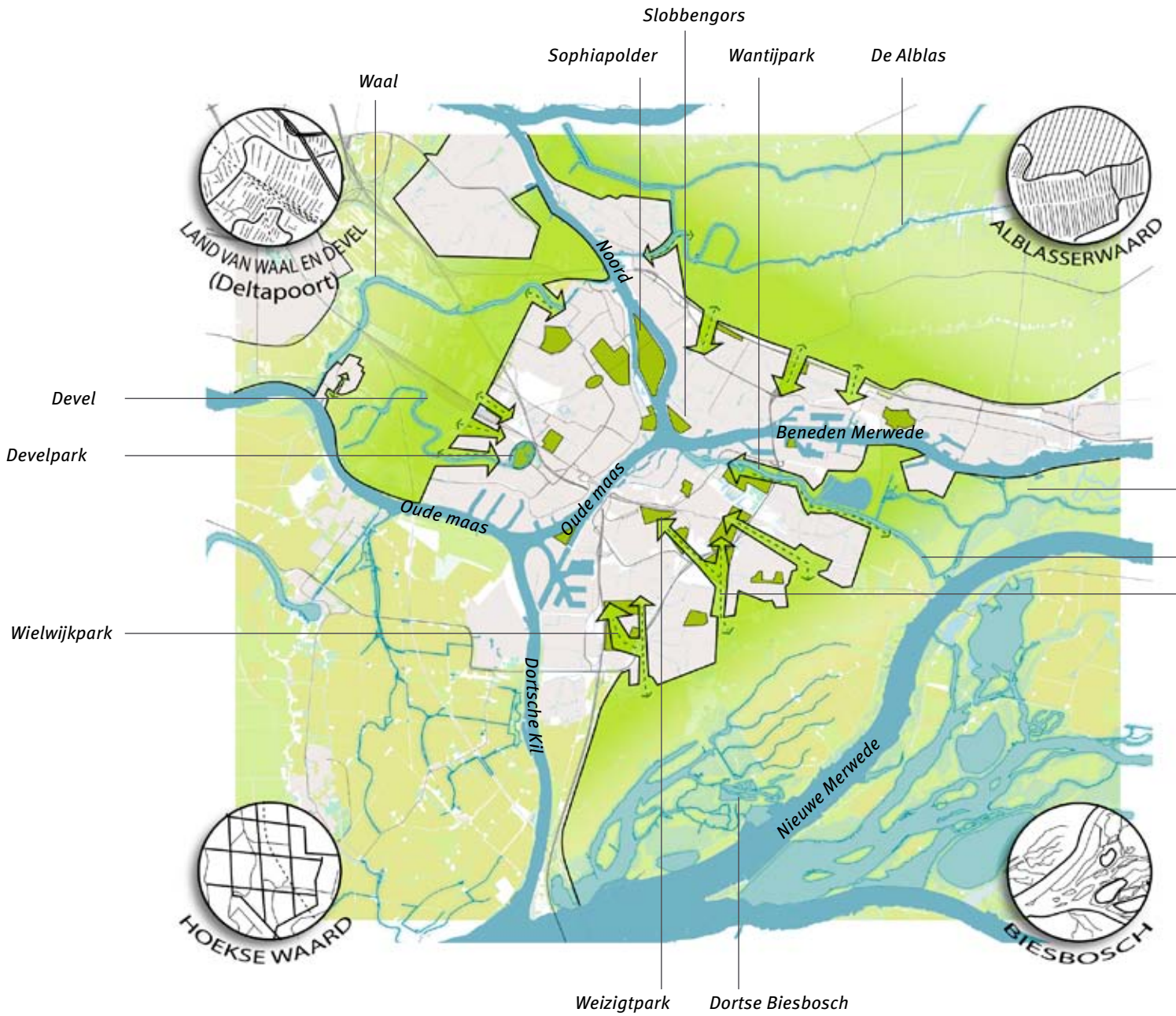
Bij de beschrijving van de ruimtelijke kwaliteit van de regio wordt uitgegaan van de optelsom van gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde, met de toevoeging dat dit voor een zo groot mogelijke groep gebruikers tegelijk zou moeten gelden.

Daarmee staat de ruimtelijke kwaliteit in het licht van gebruikers en hun dynamiek. Die kan schuilen in een fijne leefomgeving voor (huidige en toekomstige) bewoners, een stimulerend werklandschap voor ondernemers of fantastische waterbeleving voor bewoners en bezoekers van de Drechtsteden.

De ruimtelijke kwaliteit van de Drechtsteden wordt beschreven aan de hand van 4 kansrijke thema's:

- Groen blauw raamwerk
- Economische kracht
- Multimodale bereikbaarheid
- Woonkansen

De kwaliteiten worden beschreven met hun positieve en negatieve kanten, hun kansen en opgaven. Als laatste worden de ruimtelijke parels die de regio wil koesteren benoemd.

GROENBLAUW RAAMWERK

De basis voor de ruimtelijke kwaliteit van de Drechtsteden ligt in het landschap, de ondergrond waarop wonen, werken en recreëren zich hebben ontwikkeld. Vier sterke landschappen, vier grote rivieren en vier meanderende waterlopen zijn bepalend voor de beleving. Dijken, Waterlopen, polders en grienden zijn vier belangrijke landschappelijke ingrediënten.

GROTE RIVIEREN

De vier grote rivieren; de Noord, Oude Maas, Dordtse Kil en Beneden Merwede verbinden en scheiden de Drechtsteden. De rivieren geven lucht en ruimte in het sterk verstedelijkt gebied, langs de oevers wordt gewerkt, gewoond en gerecreëerd. Daar waar de rivieren elkaar ontmoeten hebben de oevers een bijzondere betekenis. De ruimtelijke kwaliteit is hier hoog door de sterke belevingswaarde en de goede bereikbaarheid.

Hollandse
Biesbosch

Wantij

Landgoed Dortwijk

Op de rivieren is een hoge dynamiek van een intensief scheepvaartverkeer, dat levert een mooi beeld op maar zorgt ook voor overlast, risicozones en een mindere oversteekbaarheid. Door de betekenis van het woord 'drecht', oversteek ter plaatse van een waterloop, een nieuwe betekenis te geven kan de uitwisseling tussen de gemeenten versterkt worden en toekomstwaarde van de rivieren vergroot.

KLEINE RIVIEREN

De vier waterlopen (Devel, Waal, Alblas en Wantij) hebben een heel andere dynamiek en voegen een specifieke ruimtelijke kwaliteit toe. Alle vier verbinden ze het wonen via het aanliggende buitengebied met één van de grote rivieren, uitgezonderd de Alblas. Door de ligging en de recreatieve- en natuurwaarden van de waterlopen leveren ze als toegankelijk water een grote bijdrage aan de ruimtelijke kwaliteit van de Drechtsteden, een kwaliteit die om meer uitwerking vraagt. Door de bereikbaarheid te vergroten en de recreatieve routes langs de waterlopen verder uit te bouwen vormen ze een belangrijk onderdeel van het groenblauwe raamwerk. Het licht meanderend verloop contrasteert mooi met de vaak rechte verkaveling en zorgt voor wisselende perspectieven. Door de karakteristiek en ligging hebben de waterlopen een grote toekomstwaarde.

Foto: Enno Zuidema Sterdebouw

LANDSCHAPPEN

Het landschap van de Alblasserwaard is een veenweidelandschap waar een intensief stelsel van waterlopen groene weilanden in lange en smalle kavels verdeelt. Kleine dorpen, verspreid staande boerderijen en grazende koeien zijn bepalend voor het beeld en de beleving. Alblasserdam is goed verbonden met dit landschap. Voor Papendrecht en Sliedrecht is dit minder het geval vanwege de ligging aan de A15 en de Betuwelijn.

Deze verbondenheid kan verbeterd worden door ten noorden van de Betuweroute/A15 te komen tot een duurzame, kwalitatieve en groenblauwe overgangszone (de Merwedezone) in de vorm van een regiopark. De betrokken overheden streven naar een groen en waterrijk gebied met een sterke verwevenheid tussen natuur en recreatie. Een gebied met meer dan voldoende recreatieve gebruikswaarde voor inwoners en passanten, onder meer door de verschillende recreatieve deelgebieden (bestaand en gepland) in samenhang verder te ontwikkelen.

De Biesbosch is één van de meest bekende zoetwatergetijdgebieden van Europa; rietlanden en water bepalen het beeld. Dit landschap heeft een hoge natuurwaarde en is recreatief aantrekkelijk voor bezoekers uit binnen- en buitenland. De Dordtse Biesbosch, het Wantijpark en het gebied ten noorden van de Nieuwe Merwede zijn direct verbonden met Dordrecht en goed toegankelijk middels een routestelsel dat deels over dijken loopt.

Het deel van het Nationaal Park Biesbosch dat aan de overzijde van de Nieuwe Merwede ligt is met

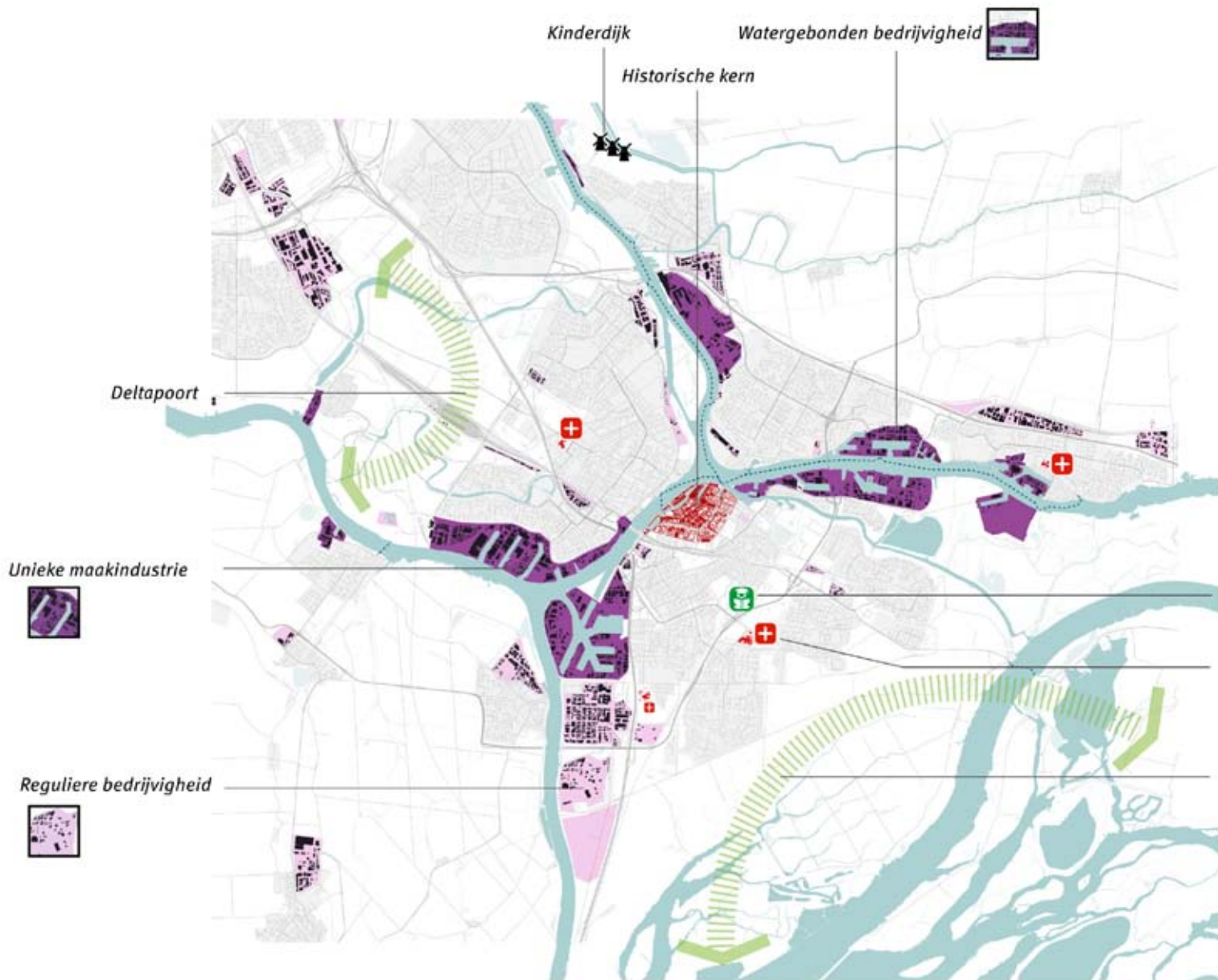
de boot goed bereikbaar. Dit landschap is van de vier omliggende landschappen het meest voelbaar en beleefbaar in het stedelijke gebied door de nabije ligging en de verbinding via de dijken en het Wantij.

De Hoeksche Waard aan de zuidwestzijde van de Drechtsteden is een grootschalig en open agrarisch landschap waarin de akkerbouw een grote rol speelt. De dijken, kreken en polders vormen het decor voor dorpen en akkerbouwbedrijven.

De openheid en ruimte zijn vooral vanuit Zwijndrecht voelbaar en zichtbaar. Juist de aanwezigheid van dit landschap is een kwaliteit. De betekenis van dit landschap voor de Drechtsteden is echter (nog) niet zo sterk. Voor recreatief gebruik kunnen betere verbindingen over water voor een bereikbaar landschap zorgen en de belevingswaarde laten toenemen.

Het land van Waal en Devel ("Deltapoort") is een voormalig tuinbouwgebied aan de westzijde van de Drechtsteden waar oude landschappelijke structuren zoals de Lindtsedijk en de Devel houvast bieden. Heerjansdam en Kijfhoek vormen met markante kerktorens belangrijke oriëntatiepunten. De randen worden gevormd door het water van de Oude Maas en de Waal. Mooie en heldere begrenzingen met een eigen kwaliteit: het getijde gebied langs de Oude Maas en de dijklinten langs de Waal. Het kleinschalige polderlandschap is echter ook versnipperd door grootschalige infrastructuur. Door de toegankelijkheid te vergroten en de relatie tussen de versnipperde delen te versterken neemt de betekenis als stedelijke uitloopgebied toe. De schaal, het huidige en oorspronkelijke gebruik geven aanleiding om het gebied als de 'tuin' van de Drechtsteden te beschouwen en de toekomstwaarde te vergroten.

ECONOMISCHE KRACHT

Het economische speelveld is vele malen groter dan de Drechtsteden zelf. Maar de regio heeft eigen kwaliteiten in niches waardoor een bij de beroepsbevolking passende mix van bedrijven zich hier wil vestigen. De economische kracht van de regio Drechtsteden ligt op (inter)nationaal-, regionaal- en lokaal niveau. De maakindustrie, distributie, op- en overslag, regionale voorzieningen maar ook recreatie zijn sectoren met een grote economische kracht.

Door de gunstige ligging aan de grote rivieren is de maritieme sector tot grote ontwikkeling gekomen. Nu zijn er grote scheepswerven in Alblasterdam en Sliedrecht te vinden, offshorebedrijven in Zwijndrecht, weg- en waterbouw in Sliedrecht, en verspreid in de regio kleinere scheepswerven en toeleveringsbedrijven. Deze maakindustrie is één van de economische peilers en zeer bepalend voor de identiteit van de regio. Daarnaast zorgt de specifieke expertise voor internationale belangstelling voor de Drechtsteden. Naast werkgelegenheid voor laag- en middelbaar opgeleid personeel neemt de behoefte aan kennis van hoger opgeleid personeel toe. De ligging aan belangrijke vaarroutes, tussen Rotterdam en Antwerpen, maakt van de Drechtsteden ook een belangrijke haven voor op- en overslag van goederen. De goede bereikbaarheid over de weg en via het spoor leveren daarbij een belangrijke bijdrage.

Leerpark Dordrecht

Albert Schweitzer Ziekenhuis

Biesbosch

De gebruikswaarde en toekomstwaarde van deze werkgebieden zijn over het algemeen goed. Wat betreft de belevingswaarde hebben de gebieden soms minder kwaliteit. Er is bijvoorbeeld weinig aandacht voor de inrichting van het openbare gebied en de uitstraling naar omliggende gebieden, ze zijn ontoegankelijk en belemmeren een goede relatie met de rivier. Bij de nieuwere bedrijventerreinen is hier wel meer aandacht aan besteed. Een toenemende ruimtebehoefte voor op- en overslag en distributie, en meer transport over de weg kunnen een bedreiging vormen voor het woon- en leefklimaat.

De zorgsector is de grootste sector voor werkgelegenheid (20.000 arbeidsplaatsen). Met het Gezondheidspark in Dordrecht wordt fors geïnvesteerd in de zorgsector. Naast het ziekenhuis liggen er veel kansen voor aanverwante voorzieningen tussen het ziekenhuis en Sportboulevard. Voor de gebruiks- en belevingswaarde is het van belang dat deze voorzieningen geen op zichzelf staande enclaves vormen. Verbindingen en een goede bereikbaarheid vragen om blijvende aandacht.

De recreatieve sector vertegenwoordigt een groeiende economische kracht die een sterke relatie heeft met de ruimtelijke kwaliteit van de regio. Het historisch centrum van Dordrecht, Kinderdijk, Nationaal park de Biesbosch maar ook de landschappen en routes zijn waardevolle elementen voor een recreatief aantrekkelijke regio. Om deze kracht verder te benutten en toekomstwaarde te geven is het belangrijk om de onderlinge relaties te versterken en het aanbod breed neer te zetten. Wonen, werken en recreëren

zijn drie sectoren die niet los van elkaar gezien kunnen worden. Recreatieve mogelijkheden en voorzieningen zijn er voor bezoekers maar ook voor de inwoners, en maken de regio aantrekkelijk om te wonen. Verbindingen voor wonen en werken kunnen met kleine aanpassingen voldoen als recreatieve verbinding. Routes over of langs het water worden nog te weinig ingezet waardoor de specifieke kwaliteit van de Drechtsteden niet overal beleefbaar is.

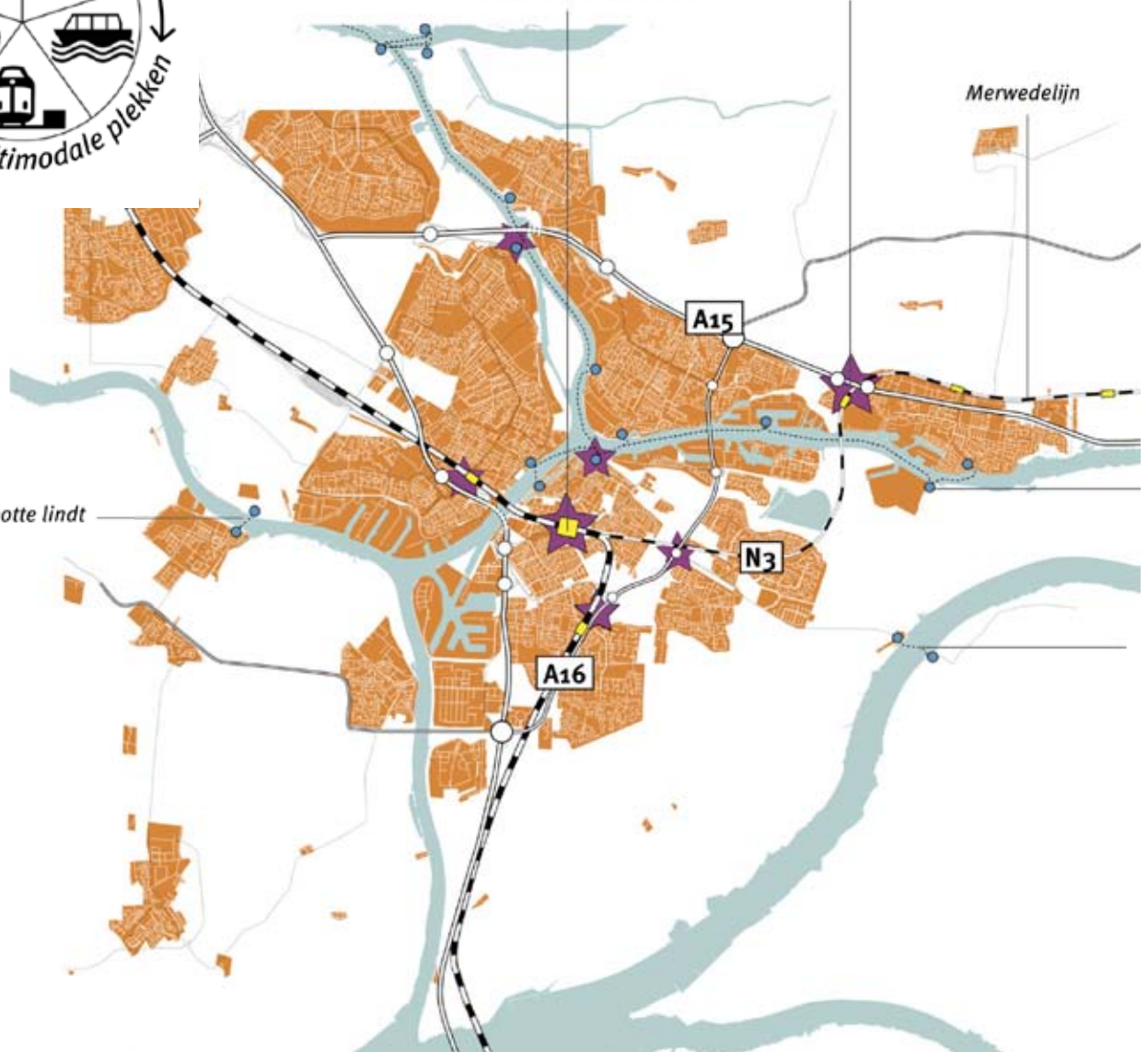
Veer Grootte lindt

Intercity station Dordrecht

Ontwikkelingskans:
multimodale locatie

Merwedelijn

MULTIMODALE BEREIKBAARHEID

De regio Drechtsteden is één van de meest multimodaal bereikbare regio's van Nederland. De regio is aangehaakt op de bovenregionale netwerken van snelweg en spoor, voorzien van een waternetwerk met watertaxi's en waterbussen en beschikt over een uitgebreid stelsel van fietspaden dat de stedelijke regio met het omliggende landschap verbindt.

De ligging aan doorgaande en deels internationale routes voor weg, spoor en water maken dat de Drechtsteden in potentie goed bereikbaar zijn. Vanuit de Drechtsteden zijn banen gemakkelijk te bereiken, wat een bijdrage levert aan de aantrekkelijkheid van het gebied. Omdat de infrastructuur van (inter)nationaal belang is hebben de Drechtsteden een schakelfunctie in het vervoer van personen en goederen van en naar de Randstad en in het bijzonder de mainport-Rotterdam. De keerzijde van deze ligging is de milieubelasting, waarvan de externe veiligheid de meeste zorgen geeft.

halte waterbus

Veer Kop van 't Land

De infrastructuur in de Drechtsteden doorsnijdt het groen blauwe raamwerk én het stedelijk weefsel, zowel vanaf het water als vanaf de weg. Hier liggen buitengewone kansen om deze kwaliteiten beleefbaar te maken. De dynamiek van het landschap en de beweging van het reizen zijn thema's die zich makkelijk visueel laten verbinden en elkaar in ervaring versterken.

locale woningmarkt

Heerjansdam
4.000 inw.
1.500 wo.

H.I. Ambacht
28.000 inw.
11.000 wo.

Alblasserdam
19.000 inw.
8.000 wo.

Papendrecht
32.000 inw.
14.000 wo.

Sliedrecht
24.000 inw.
10.000 wo.

locale wooncarrière

Zwijndrecht
40.000 inw.
18.000 wo.

Dordrecht
119.000 inw.
53.000 wo.

Grote diversiteit woonmilieu's

WOONKANSEN

Voor de regio Drechtsteden is de woonkwaliteit lager dan het landelijk gemiddelde. De aanwezigheid en overlast van infrastructuur en bedrijvigheid naast een relatief beperkt voorzieningenniveau spelen hierbij een rol. Een ander belangrijk criterium is de variatie in woningaanbod: er zijn veel woningen uit eenzelfde bouwjaar van een gelijke typologie.

Iedere gemeente heeft een vergelijkbare opbouw van de woningvoorraad waarbinnen bijzondere woningtypen, en woonomgevingen, ondervertegenwoordigd zijn. De ligging aan de vier landschappen, grote rivieren en waterlopen is onderbenut. Het historisch centrum van Dordrecht en enkele aanliggende wijken, alsmede een beperkt aantal verspreid liggende buurten in de regio, zijn hierop een positieve uitzondering.

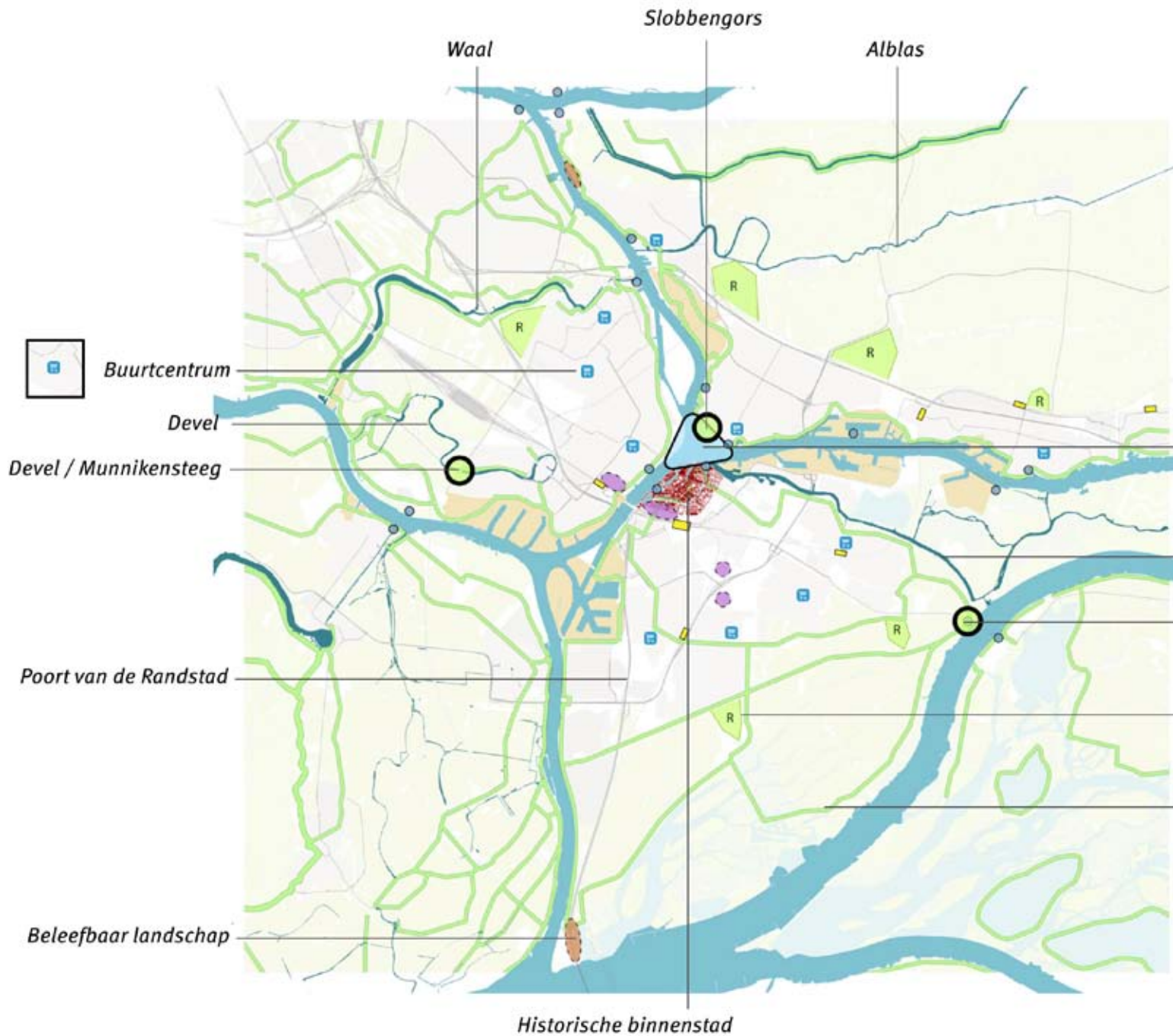
Iedere gemeente heeft een sterke lokale woningmarkt waarbinnen inwoners een wooncarrière maken. Ondanks de directe nabijheid is de uitwisseling tussen de gemeentes onderling beperkt. De verschillen in ligging hebben niet geleid tot differentiatie van woonmilieus. Ontwikkelingen komen vaak niet van de grond omdat ze te sectoraal benaderd worden of doordat de schaal en maat te groot is, en daarmee het risico.

Er zijn echter wel kansen. Die liggen in het benutten van het groenblauwe raamwerk als basis voor nieuwe woonmilieus. Wonen met het water kan aanleiding geven om de bestaande woningvoorraad te differentiëren en te verdunnen of juist te verdichten op locaties die daartoe aanleiding geven. De combinatie van wonen en werken doet zich nu in de centra voor, en dan met name in het centrum van Dordrecht. Buiten de centra zijn er tal van aanleidingen die deze combinatie kansrijk maken en andere doelgroepen trekken. Door buiten de bestaande paden te treden en nieuwe vormen van opdrachtgeverschap te zoeken kunnen aantrekkelijke woonmilieus ontstaan.

Buurtcentra

RUIMTELIJKE PARELS

Foto: Enno Zuidema Stedebouw

OUDE MAAS

DE NOORD

BENEDEN MERWEDE

De Drechtsteden zijn rijk aan locaties die bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit. Het zijn locaties en structuren die het verhaal van de Drechtsteden (kunnen) vertellen en bijdragen aan de identiteit van de regio. Deze locaties willen de Drechtsteden koesteren, wat betekent dat ontwikkelingen die hierop betrekking hebben getoetst worden aan de kwaliteit van de locaties.

Drie rivierenpunt

Deze locaties zijn:

HISTORISCH CENTRUM
DORDRECHT

DRIE RIVIEREN PUNT

DIJKSTRUCTUREN

OEVERLOCATIES

ZICHTLOCATIES LANGS GROTE
WEGEN EN SPOOR

Foto: Enno Zuidema Stedebouw

Wantij

Kop van 't land

*Verbinding
stad - land*

Dijk

3.3 PROFIEL DRECHTSTEDENGEMEENTEN

De Drechtsteden zijn samen stad aan het water. De ligging aan de grote rivieren is wat ons bindt. Alle zes de gemeenten dragen bij aan het karakter van de regio, ieder met een eigen accent, maar ook met veel onderlinge overeenkomsten. Differentiatie en het benutten van de specifieke kwaliteiten per gemeente, zonder verlies van de basisvoorzieningen en detailhandel, kan de verscheidenheid vergroten, het aanbod verbreden en de uitwisseling versterken.

In het navolgende geven we een kort beschrijving van de gemeente met de authentieke bijdrage die de gemeente aan de aantrekkelijkheid van de regio kan leveren.

ALBLASSERWAARD

Ablasserdam het kleine dijkdorp op de grens van rivier en polder, is een van de meest karakteristieke Drechtsteden gemeenten, waar het dorps karakter behouden is. Het profiel wordt enerzijds bepaald door de lange traditie van maritieme industrie aan de rivier de Noord; anderzijds door de tradities van de polderontginning, gekarakteriseerd door haar molens. In dit van oorsprong socialistische arbeidersdorp spelen ook kerk en moskee een belangrijke rol in het leven van de inwoners.

- Bijdrage aan de regio:
- Scheepsbouw
 - Poort naar Kinderdijk/Ablasserwaard
 - Wonen in/aan maritiem industrieel erfgoed (bijv. Mercon Kloos terrein en/of Haven Zuid)
 - Landgoed

Papendrecht ondernemend en zelfbewust dorp aan de rivier.

De plattegrond van het dorp is een staalkaart van honderd jaar stedenbouw. Papendrecht is een suburbane woongemeente met een kleine stedelijke kern. Onderscheidend in het hoogwaardige voorzieningenaanbod dat Papendrecht herbergt, zijn de sport en het onderwijs. Papendrecht heeft een duidelijk gezicht naar de rivier en is een trots en welvarend dorp met een bloeiend bedrijfsleven, waaronder enkele grote internationaal opererende spelers waar de regio trots op is.

- Bijdrage aan de regio :
- Toonaangevende bedrijven in de topsector water en in de luchtvaartindustrie
 - Goede verbindingen met de Ablasserwaard/ het Groene Hart
 - Groen balkon op het drie rivierenpunt (Slobbengors)
 - Voortgezet onderwijs van hoog niveau

Sliedrecht het langgerekte dijkdorp aan de Beneden Merwede is de bakermat van de mondiale baggerindustrie. Aan de rivier wordt in Sliedrecht van oudsher het geld verdiend. Dit is te zien aan de statige panden langs de dijk. Mede door de internationaal georiënteerde bedrijven is een pluriforme gemeenschap ontstaan. Tegelijkertijd heeft Sliedrecht haar dorps karakter behouden en heeft zij ook een sterke band met de Ablasserwaard.

- Bijdrage aan de regio:
- (Beleefbare) baggersector (offshore, baggermuseum)
 - Poort naar Ablasserwaard / Groene Hart
 - Maritiem wonen (bv Watertorenterrein)
 - Nijverwaard als de regionale perifere detailhandelslocatie
 - Groot en divers aanbod van (boven)regionale zorginstellingen

IJSSELMONDE

Hendrik-Ido-Ambacht rustieke woongemeenschap gelegen aan de Waal en de Noord. Middenin de verstedelijkte regio behoudt Hendrik-Ido-Ambacht het dorpse karakter. Het wonen in een groene omgeving staat centraal in Hendrik-Ido-Ambacht. Qua voorzieningen richt het dorp zich op haar stedelijke omgeving, waar veel binnen handbereik is.

Bijdrage aan de regio : - Groen wonen (middelduur/duur)
- Maritiem verblijven (Noordoevers mix tussen maritieme bedrijvigheid en verblijfsfuncties)

Zwijndrecht tuin(ders)stad aan de rivier, is de stabiele basiskracht in de regio met haar grote aantal arbeidsplaatsen. Zwijndrecht beschikt over veel watergebonden bedrijvigheid, het ligt aan een diep vaarwater en de belangrijkste binnenvaartroute loopt hierlangs. Zwijndrecht is een levendige woongemeente, de bebouwing is zowel stedelijk als tuindorps en soms landelijk. Winkelcentrum Walburg vormt de belangrijkste clustering van commerciële voorzieningen, het winkelcentrum heeft een regionale aantrekkingskracht. Daarnaast is Zwijndrecht ook een groene gemeente, gelegen tussen de Maas en de Waal vormt de Zwijndrechtse Waard een recreatieland-schap.

Bijdrage aan de regio: - Offshorebedrijven
- Verbinding met de Oude Maas
- Groen wonen
- Wonen aan de rivier

EILAND v. DORDRECHT

Dordrecht kent een lange geschiedenis die bepalend is geweest voor het huidige karakter van de regio. De ligging op het kruispunt van handelswegen heeft de stad in het verleden veel welvaart gebracht. Dat is nog altijd zichtbaar in de historische binnenstad met haar unieke ligging pal aan het water. Het Dordrecht van vandaag is echter vooral een moderne, middelgrote stad; de centrumstad van de regio, met grootstedelijke voorzieningen die voor de gehele regio betekenis hebben. Een stad ook met een diversiteit aan wijken en inwoners, en met grootstedelijke problemen. Met haar ligging direct aan de Biesbosch geeft Dordrecht toegang tot een bijzonder en uniek natuurgebied.

Bijdrage aan de regio:

- Zeehavens (overslag en chemie)
- Historische binnenstad
- Verbinding met/tussen de Biesbosch(en)
- Amfibische woonmilieus (Stadswerven, Wantij)
- Metropolitaan milieu
- Regionale voorzieningen

4 **VISIE** OP VERSTEDELIJKING

4.1 TRENDS EN ONTWIKKELINGEN

GRENZEN AAN ECONOMISCHE GROEI

De economische crisis verandert in een nieuwe economische werkelijkheid. De vraag naar groot-schalige woongebieden neemt af, vastgoedprijzen staan onder druk en financiering van gebiedsont-wikkeling is lastiger geworden. Collectieve voorzieningen en kwaliteitsverbeteringen kunnen niet meer automatisch betaald worden uit nieuw vastgoed. Vraag en aanbod sluiten niet op elkaar aan. De overheid zal daarom haar ambities voor gebiedsontwik- keling moeten bijstellen. Niet alles kan meer worden gerealiseerd of pas over veel langere termijn. Ook zijn (naast de gebruikelijke) andere financieringsbronnen en partners nodig om ontwikkelingen te realiseren.

SUCCESVOLLE REGIO

Een succesvolle regio in de 21e eeuw is, volgens de "Foto van de Drechtsteden" (2011), een regio waar een aantrekkelijk leefklimaat aanwezig is: prettig wonen, goede voorzieningen, economische kansen en natuurlijke kwaliteiten die de omgeving biedt.

Een aantrekkelijk leefklimaat is een voorwaarde voor een goed vestigingsklimaat: "werk volgt men- sen". Een levendige, succesvolle regio weet hogere inkomensgroepen, zelfstandigen, gezinnen met kinderen en ouderen aan zich te binden. Vanwege de sociale cohesie die daarmee samen gaat, vanwege het arbeidspotentieel, maar ook vanwege de bestedin- gen die zij in de regio doen en het 'human capital' dat zij brengen, met de innovatiekracht die daar vanuit gaat.

ZELFREDZAAMHEID

De overheid lost steeds minder de problemen op en kan steeds minder ontwikkelingen afdwingen. Meer en meer is de burger aan zet: met elkaar organiseren van maatschappelijke ondersteuning en zorg, met buurtgenoten de buurt verbeteren, zelf je huis ontwerpen of (laten) bouwen. Dit vraagt om een overheid die daarvoor de ruimte geeft. De rol van de overheid zal op minder terreinen die van "bepaler" zijn en verschuiven in de richting van een rol als "medespeler".

DIGITALISERING

De digitalisering zal zich verder ontwikkelen. De mogelijkheden die digitalisering biedt zijn onvoor- stelbaar groot. Wat zullen bijvoorbeeld de gevolgen zijn van 3D-printen?

Op dit moment betekent het gebruik van internet voor het kopen van artikelen en het afnemen van diensten dat veel winkels in de knel komen. Ook is, onder andere door het thuiswerken, minder kantoorruimte nodig. De loketten (bijvoorbeeld van postkantoren en banken) verdwijnen. Leeg- stand is het gevolg.

Als gevolg van deze trends worden ruimtelijke ontwikkelingen kleinschaliger, meer organisch, meer gestuurd door de vraag en meer gericht op het bestaande stedelijk gebied.

Specifiek voor de Drechtsteden zijn de volgende ontwikkelingen van belang.

DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELINGEN

De Drechtsteden hebben de komende jaren te maken met vergrijzing, ontgroening, en veranderende migratiestromen. Voor de langere termijn wordt voor de bevolkingsomvang van de Drechtsteden een lichte stijging verwacht tot 2040, dit in tegenstelling tot eerdere prognoses die een bevolkingsafname te zien gaven vanaf 2030.

Ook het aantal huishoudens blijft nog groeien, voornamelijk vanwege verdergaande gezinsverdunding. De potentiële beroepsbevolking krimpt tot 2040 met 5%. Daar staat tegenover dat de groep die vooral zorg vraagt, de 75plusers, in die tijd verdubbelt. (Pearl 2011)

ONTWIKKELING REGIONALE ECONOMIE

Uit gegevens van het CBS blijkt dat de regionale economie in 2012 sterker gekrompen is dan het landelijke gemiddelde en dan die van Rijnmond, met het gevolg dat de werkloosheid in de regio harder toeneemt dan landelijk gemiddeld. De regionale economische structuur is hier voor een belangrijk deel debet aan. De sterkere krimp komt door de malaise in de bouw en de industrie, sectoren die juist in de regio oververtegenwoordigd zijn.

(Trends en ontwikkelingen Dordrecht en de Drechtsteden, juli 2013)

Inzetten op één sector, hoe breed en goed die ook in een gebied is geworteld, kan risico's met zich meebrengen.

Wat vandaag krachtig is, hoeft dat in de toekomst niet te zijn, zeker gezien de snelle ontwikkelingen op het economische en technologische vlak.

Dat blijkt ook uit de hierboven aangehaalde gegevens van het CBS. Wanneer je het human capital centraal stelt, de mensen met vakkennis en deskundigheid, kun je als regio weerbaarder zijn. Bij het omvallen van een bedrijf of sector zijn er dan alternatieven beschikbaar en hoeven de werknemers niet weg te trekken. Dat vraagt om verschillende sectoren in de regio met banen waar vergelijkbare kennis en vaardigheden voor wordt gevraagd.

INZET VAN DE DRECHTSTEDEN

De Drechtsteden kiezen niet meer voor grootschalige verstedelijkingsgroei, maar voor groei in kwaliteit. Daarbij hebben we zowel aandacht voor de bedrijvigheid in dit gebied als voor het leefklimaat. De maritieme sector is misschien wel meer gebaat met goed geschoold personeel dan met extra ruimte. En dit "human capital" is vluchtig. Om het in de regio te krijgen en te houden is een aantrekkelijk leefklimaat nodig. De grote opgave is daarom om de eisen t.a.v. bedrijventerreinen en die t.a.v. een aantrekkelijk leefklimaat met elkaar in overeenstemming te brengen. Beide dienen deels hetzelfde belang. De langdurige balans tussen people, planet en profit is bij ontwikkelingen ons uitgangspunt. Alledrie de invalshoeken moeten in balans zijn: milieu, economie en mensen.

We zijn voorzichtig met ruimtegebruik. Verdichten gebeurt bij knooppunten van openbaar vervoer en in het centrum. We verdunnen lokaal waar nodig om de ruimtelijke kwaliteit te verbeteren. Op onze oevers hebben we ruimte voor enkele bijzonder mooie woonlocaties. We faciliteren ook het maritiem-logistieke cluster, op de bestaande terreinen langs de rivier en soms ook op nieuwe locaties. Belangrijke regionale voorzieningen clusteren we in het Centrum van Dordrecht, het grootste metropolitane interactiemilieu van de regio; lokaal verzorgende voorzieningen organiseren we lokaal.

De A16 blijft een hoofdas in de Delta, maar met de A4-zuid als alternatieve doorgaande vrachtroute kan de A16 zich als aantrekkelijke parkway ontwikkelen waarlangs de Drechtsteden zich presenteren. De A15 blijft de belangrijke achterlandverbinding die het nu al is maar is minder een barrière. Het spoor moet veiliger, voor de omwonenden van nu en om de verdichting van de stationsgebieden mogelijk te maken. Het groen in de Drechtsteden behouden en versterken we. Water is overal beleefbaar, waarbij waterveiligheid een topprioriteit wordt.

4.3 RUIMTELIJKE THEMA 'S MET EEN REGIONAAL BELANG

Met in achtneming van het voorgaande heeft de regio Drechtsteden een belang bij 6 grote thema's, te weten:

AANTREKKELIJK LEEFKLIMAAT
ECONOMISCHE ONTWIKKELING
EXTERNE VEILIGHEID
KLIMAATADAPTATIE
BEREIKBAARHEID
DUURZAAMHEID

OPGAVE EN INZET LEEFKLIMAAT

Voor het verbeteren van de aantrekkelijkheid van de Drechtsteden ligt er een regionale opgave op de volgende terreinen:

- Koesteren en verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit, door toetsen en stimuleren.
- Op peil houden en incidenteel aanvullen van het voorzieningenniveau, onder meer door regulering en goede afstemming van programma's.
- Verhogen van de aantrekkingskracht van de historische binnenstad van Dordrecht en delen van de S, vooral door te stimuleren en coördineren waar het gaat om culturele voorzieningen en detailhandel.
- Verbeteren van de kwaliteit en de aantrekkelijkheid van de regio als woongebied, door in te zetten op:
 - een groter aanbod van rustig groene en blauwe woonmilieus; aan de rivier en aan de stadsranden.
 - het realiseren van bijzondere stedelijke woonmilieus aan het water.

De regio heeft hier vooral een coördinerende rol.

OPGAVE EN INZET ECONOMISCHE ONTWIKKELING

Doorvertaling van het Topsectorenbeleid van het Rijk naar de Drechtsteden past in het economische profiel van de regio. Daarbij gebruiken we ook het principe "borrowed size": soms is het beter goed aan te sluiten op de sterke punten van anderen (bijvoorbeeld Rotterdam), dan zelf te ontwikkelen.

De strategie is gericht op het aanbieden van voldoende aanbod en kwaliteit voor bestaande en te vestigen maritieme bedrijven in de Drechtsteden. Met dit doel wordt ook ingezet op het versterken van de bijbehorende kennisstructuur en een aanpak van het tekort aan vakkrachten. Hiervoor wordt gestreefd naar het realiseren van een maritieme campus en university college. De regio wil innovatie en valorisatie van kennis faciliteren.

Foto: Enno Zuidema Stedebouw

De regio streeft naar een goede afstemming tussen de vraag naar kantoorruimte en het bestaande aanbod, incl. de plancapaciteit. Het is daarbij belangrijk niet alleen rekening te houden met het nieuwe provinciale kantorenbeleid (concentratie van kantoren op Stedenbaanlocaties en binnensteden), maar ook met de wensen van kantoorgebruikers zelf.

De opgave ten aanzien van kantoren richt zich op:

- de aanpak van het beheer van de bestaande voorraad en leegstand
- de beheersing van de planvoorraad

Regionale, niet vrijblijvende, sturingsafspraken zijn van belang om voldoende regie op de ontwikkeling te houden. De regio heeft hier een coördinerende rol.

OPGAVE EN INZET EXTERNE VEILIGHEID

De grootste bron van onveiligheid in de Drechtsteden wordt gevormd door het transport van gevaarlijke stoffen (met name over het spoor). Daarom ligt nu en de komende jaren het accent op dit aspect van externe veiligheid. Het belangrijkste veiligheidsknelpunt in de regio vormt de spoorzone Dordrecht-Zwijndrecht.

Verwacht wordt dat het vervoer via spoor in de komende jaren sterk zal toenemen. Voor de externe veiligheid zetten de Drechtsteden daarom in op de realisatie van een aantal korte termijn maatregelen rondom het spoor, het, met het oog op veiligheid, aanpassen van spoorinfrastructuur in beide gemeenten.

Voor de middellange termijn wordt ingezet op de bouw van de Boog bij Meteren (verbindingsboog tussen de Betuweroute en de spoorlijn Utrecht den Bosch), waardoor er minder treinen door Dordrecht en Zwijndrecht rijden.

Voor de lange termijn zijn andere oplossingen noodzakelijk, bijvoorbeeld een dedicated goederenlijn. De regio wil deze oplossingen met andere partijen verkennen. Om niet op voorhand mogelijkheden uit te sluiten nemen wij een ruimtereservering op voor een mogelijk tracé voor een dedicated goederenlijn op het grondgebied van de regio.

OPGAVE EN INZET KLIMAATADAPTATIE

Door de klimaatverandering, zeespiegelstijging en de bodemdaling neemt de kans op overstromingen in dit gebied toe. De opgaven zijn voor de verschillende deelgebieden van de regio verschillend, vooral in de Alblasserwaard(-Vijfheerenlanden) is de waterveiligheid door de lage ligging van het gebied een probleem. Op het Eiland van Dordrecht is de bescherming van het buitendijkse gedeelte van de historische binnenstad een belangrijke opgave. In IJsselmonde zijn de problemen minder groot.

Het analyseren van de problematiek en het kiezen van de optimale oplossingen gebeurt in nationaal

verband via het Deltaprogramma. De regio neemt hierin actief deel. Hierbij zet ze, waar dat mogelijk is, in op het toepassen van het concept van meerlaagsveiligheid. Dit betekent een accent op maatwerk en stedelijke kwaliteit.

Aandachtspunten hierbij zijn:

- Veiligheid voor bewoners en bedrijven heeft de hoogste prioriteit.
- De regio wil zich in deze projecten manifesteren als proeftuin, waarin de aanwezige expertise op het gebied van waterbouw, watermanagement en waterbeheer (o.a. Urban Flood Management en MARE) kan worden toegepast.
- Voorkomen van een negatief effect op de ruimtelijke kwaliteiten van de regio, zoals dijkklinten, zicht op het historische waterfront of de beleving van het water.
- De bereikbaarheid van de natte bedrijventerreinen of de uitbreidingsmogelijkheden daarvan.

OPGAVE EN INZET BEREIKBAARHEID

Het centrale doel is het realiseren van een goede balans tussen bereikbaarheid en leefbaarheid. De regio doet dit door:

- Versterken en verbeteren van de positie van de fiets.
- Versterken van de positie van het openbaar vervoer, onder meer door zich hard te maken voor het slimmer benutten van investeringen in de infrastructuur van het spoor, bus en de Waterbus. Daarnaast is de inzet dat de regio over het NS spoor naar alle windrichtingen met Intercity's wordt bediend.
- Voor het gemotoriseerd verkeer heeft de doorstroming op het hoofdwegennet en de directe aansluitingen op het onderliggend wegennet prioriteit. Het gaat hierbij (1) deels om cofinanciering en lobby en voor harde investeringen in hoofdinfrastructuur zoals de A15, A16 of de N3 en (2) deels om maatregelen zoals verkeersmanagement om deze effectiever te benutten.

OPGAVE EN INZET DUURZAAMHEID

De energievoorziening ontwikkelt zich van een centraal systeem met energiecentrales en energietransport over grote afstanden naar een mix van centraal en decentraal (Smart Grids) met een decentrale opwekking, opslag en vraagsturing van energie.

De regionale doelstelling is 2% energiebesparing per jaar en 20% duurzame energie in 2020 (conform het Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk 2007-2011). Om dit te halen ontkomen de Drechtsteden er niet aan om ook in windenergie te investeren en daar goede locaties voor te vinden. Windmolenlocaties worden afgewogen tegen de in deze visie beschreven ruimtelijke kwaliteit.

De inzet van de regio:

- Evenwicht vinden tussen wonen, werken, recreëren en de daarmee samenhangende gewenste milieukwaliteit en leefbaarheid in de regio. Uitgangspunt hierbij is dat niet elk gebied dezelfde kwaliteit en kansen op verbetering heeft. De Drechtsteden kiezen voor een aanpak op maat; een gebiedsgerichte aanpak.
- Continu verbeteren van de luchtkwaliteit. In 2015 moet tenminste worden voldaan aan de geldende grenswaarden. Na 2015 geldt het standstill principe in woongebieden.
- De regio wil zicht houden op het lange termijnperspectief van een warmtenet Drechtsteden. De regio werkt hierbij samen met groot aantal partners (Den Haag, Rotterdam, Leiden, HVC, provincie, Havenbedrijf, Eneco, Rabobank etc), ondersteund vanuit het ministerie van Economische Zaken.

De Drechtsteden kiezen op dit thema een rol als make-laar (faciliteren en inspireren) en gebruiken als toetsingskader voor hun handelen de 3P gedachte (people, planet, profit). Dat wil zeggen een langdurige balans tussen people (sociaal/culturele activiteiten), planet (natuur en milieu) en profit (economische activiteiten). De uitvoering vindt vooral door partners op dit thema plaats.

4.1 VERSTEDELIJKINGSKAART

Uitgangspunten voor verstedelijking zijn:

We zetten primair in op groei in kwaliteit

Er is geen sprake meer van nieuwe grootschalige uitbreidingen

De nadruk ligt op verdichten/ verdunnen binnen bestaand stedelijk gebied

Verdichtingslocaties bevinden zich rondom knooppunten

Nieuwe ontwikkellocaties alleen als er sprake is van aanvullende (leef)milieu's

We handhaven een goede balans tussen werklocaties en woonlocaties:

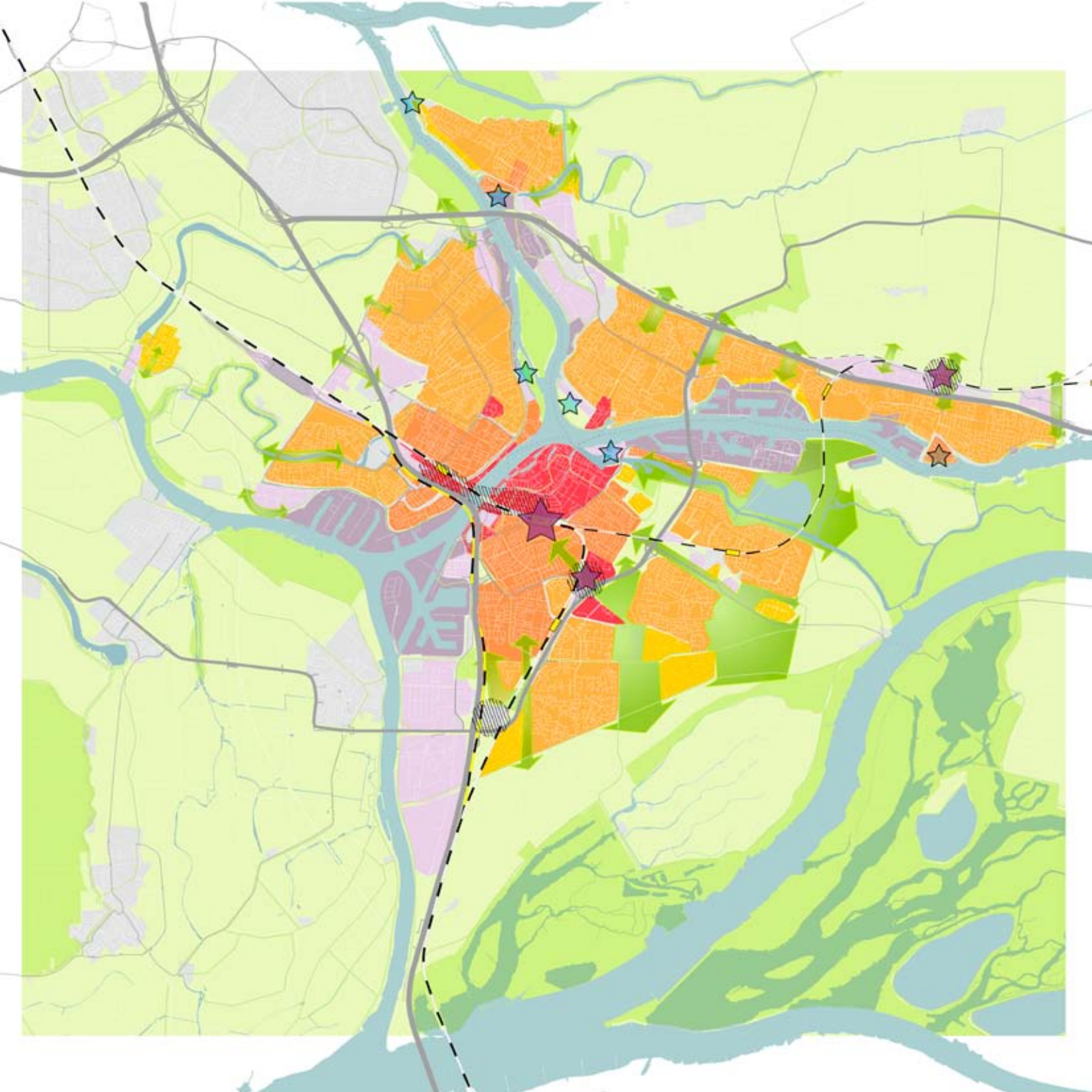
- we faciliteren de maritieme sector
- we faciliteren bijzondere, aanvullende woonmilieus

Waterveiligheid en externe veiligheid zijn topprioriteiten

Waar dit kan maken we de oevers en de landschappen beter beleefbaar

We hanteren daarbij de verstedelijkingsladder die in de Structuurvisie Infrastructuur en ruimte is geformuleerd: Eerst kijken of er vraag is naar een bepaalde nieuwe ontwikkeling, vervolgens kijken of het bestaande stedelijke gebied of bestaande bebouwing kan worden hergebruikt en mocht nieuwbouw echt nodig zijn altijd zorgen voor een optimale multimodale bereikbaarheid.

De uitgangspunten voor verstedelijking en de regionale inzet zijn verbeeld op een verstedelijkingskaart. Dit gebeurt aan de hand van leefmilieus. Er worden 10 leefmilieus onderscheiden. Het verschil in leefmilieus heeft te maken met de aard van de functies, de mate van functiemenging, dichtheden en openbaar karakter. Per leefmilieu wordt aangegeven wat de aard en het karakter is, welke functie prioriteit geniet en wat de randvoorwaarden zijn voor ontwikkelingen die in die leefmilieus plaatsvinden en waar de regio op wil inzetten.

TOELICHTING OP DE LEEFMILIEU'S

LEVENDIG STEDELIJK

Het levendig stedelijke milieu bevat de plekken in Dordrecht met hoge dichtheden en een hoge mate van functiemenging, waar meerdere verkeersstromen samenkomen en sprake is van een goede bereikbaarheid. In deze gebieden is sprake van een sterke menging en veel combinaties van functies als wonen, kantoren en allerlei commerciële en maatschappelijke voorzieningen. De gebruiksintensiteit is er hoog. De openbare ruimte is hoogwaardig. Detailhandel, horeca, (cultureel, maatschappelijke) voorzieningen, kleinschalige bedrijvigheid en kantoren hebben het primaat.

Dit leefmilieu is op beperktere schaal ook te vinden in Zwijndrecht en Papendrecht. Deze gebieden hebben ook een sterke menging en combinaties van functies als wonen, horeca, commerciële en maatschappelijke voorzieningen. De compleetheit van functies van het centrum van Dordrecht ontbreekt echter.

Regionale inzet:

- Verhogen van de aantrekkingskracht van de historische binnenstad van Dordrecht en het koesteren van de ruimtelijke kwaliteiten. De binnenstad van Dordrecht is het regionale centrum waar interactie plaatsvindt met een concentratie van voorzieningen met een regionale betekenis, als bijdrage aan de kwaliteit van het Nederlandse en Europese stedelijke netwerk
- Er is een tekort aan woningen in het levendig stedelijk woonmilieu. De regio streeft naar het toevoegen van woningen aan dit milieu door het realiseren van bijzondere stedelijke woonmilieus aan het water.
- Lobby voor het oplossen van de externe veiligheidsproblematiek in de spoorzone van Dordrecht en Zwijndrecht. Deze beperkt de mogelijkheden voor ontwikkelingen in het levendig stedelijke leefmilieu. Voor de lange termijn wordt ingezet op een 'dedicated goederenspoorlijn'. Voor de kortere termijn wordt gewerkt aan maatregelen die het aantal treinen reduceert en het tracé veiliger maakt.

LEGENDA

Levendig stedelijk

Rustig stedelijk

Suburbaan

Rustig groen

Bedrijventerrein

Maritieme industrie

Voorkeurslocatie kantoren

Reservering goederenspoor

Natura 2000 & EHS

Buitengebied

Waterparels

Knooppunt ontwikkeling

RUSTIG STEDELIJK

De nadruk in dit milieu ligt op wonen. Voorzieningen voor de dagelijkse behoefte zijn in strips of winkelcentra aanwezig. De winkelvoorzieningen zijn relatief kleinschalig, en liggen vooral langs de hoofdverkeersassen. De (stedelijke) voorzieningen zijn goed bereikbaar per fiets, openbaar vervoer en auto. De woonintensiteit is middelhoog en de dichtheden gemiddeld. Functiemenging komt voor, maar niet zo sterk als in het levendig stedelijk milieu. Verspreid in dit leefmilieu is er ruimte voor beperkte kleinschalige bedrijvigheid (max cat 3) en werken aan huis.

Delen die dicht bij het centrum en langs assen liggen, hebben mogelijkheden om de diversiteit aan functies te vergroten en te transformeren tot een nog stedelijker milieu. Delen die tussen de vooroorlogse wijken en de groene suburbane buitenwijken liggen kennen, ondanks de redelijke dichtheid, veel openbaar groen.

SUBURBAAN

Suburbane wijken werden overwegend vanaf de jaren '60 gebouwd en liggen verder van het centrum af. Kenmerkend voor deze wijken zijn de groene uitstraling en de ruimte. De meeste wijken in de regio, zowel nieuwe als oudere, behoren tot de categorie suburbaan.

In dit milieu domineert de functie wonen. Daarnaast hebben de wijken detailhandel en wijkgerichte maatschappelijke voorzieningen. De wijken zijn meestal grootschalig, al is soms nog sprake van een kleinschaliger opzet en een dorps karakter. De intensiteit is er laag en er is weinig functiemenging.

Regionale inzet:

- Koesteren en verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit en de aantrekkelijkheid van de regio als woongebied. Dit betekent het koesteren van locaties en structuren die het verhaal van de Drechtsteden vertellen en bijdragen aan de identiteit van dit gebied.
- Op peil houden en incidenteel aanvullen van het voorzieningen-niveau.
- Het reguleren van nieuw detailhandelaanbod, met als belangrijke vraag: consolideren of terugbrengen van het aantal m2 .
- Oplossingen zoeken voor probleemwinkelcentra.

Regionale inzet:

Koesteren en verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit en de aantrekkelijkheid van de regio als woongebied. Dit betekent het koesteren van locaties en structuren die het verhaal van de Drechtsteden vertellen en bijdragen aan de identiteit van dit gebied.

Regionale inzet:

- Koesteren en verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit en de aantrekkelijkheid van de regio als woongebied. Dit betekent het koesteren van locaties en structuren die het verhaal van de Drechtsteden vertellen en bijdragen aan de identiteit van dit gebied.
- Er is een tekort aan woningen in een rustig groen woonmilieu. Daar waar nog woningen worden toegevoegd, wordt gestreefd naar woningen in groene en blauwe woonmilieus; aan de rivier en aan de stadsranden.

Regionale inzet:

- De doorvertaling van het Topsectorenbeleid van het Rijk naar de Drechtsteden door verbetering van het vestigingsklimaat (fysieke ruimte: herstructurering van bedrijventerreinen, wegnemen van knelpunten, te weinig benutting van kavels).
- Reguleren van pdv-locaties.

RUSTIG GROEN

Aan de randen van de stad en langs rivieroevers zijn kleinschalige woonlocaties met een rustig groen milieu gesitueerd. Hier leven de bewoners in een ruime, rustige en groene (of blauwe) omgeving. Soms is er menging met extensieve bedrijvigheid en recreatieve voorzieningen. De gebruiksintensiteit en de dichtheden in dit milieu zijn laag.

BEDRIJVENTERREINEN

Deze terreinen richten zich op bedrijven maximaal in milieuklasse 4, maar soms staan de omgevingscondities alleen lagere milieucategorieën toe. De gebruiksintensiteit is laag tot gemiddeld. Het gebruik is primair gericht op bedrijven, maar beperkte menging met detailhandel is mogelijk. Dit kan alleen plaatsvinden wanneer sprake is van extreem ruimtebeslag, zoals bouwmarkten, tuincentra, of een thematische clustering, zoals bij de meubelboulevard of auto-dealers. Detailhandel dient zich te beperken tot de beter bereikbare plekken en moet niet concurreren met andere centra of de binnenstad. Met Dordtse Kil IV wordt ruimte gereserveerd voor groei in nieuwe en bestaande sectoren.

MARITIEME INDUSTRIE

De maritieme industrieterreinen zijn geluidsgezoneerde industrieterreinen. Het gebruik van deze terreinen is uitsluitend bestemd voor

bedrijven. Het uitgangspunt daarbij is dat deze terreinen zoveel mogelijk worden gebruikt voor activiteiten die havengebonden zijn. Deze terreinen richten zich op bedrijven maximaal in milieuklasse 5, maar soms staan de omgevingscondities alleen lagere milieucategorieën toe. Woningen en solitaire kantoren zijn uitgesloten. Ook andere functies zijn in principe niet verenigbaar met het bedrijfsmatige karakter hier. De gebruiksintensiteit is laag tot gemiddeld, de bebouwing grootschalig en functiemeeting wordt niet nagestreefd.

Uitgangspunt is een goede bereikbaarheid richting de hoofdontsluitingswegen en rijkswegen. Zoveel mogelijk zijn de terreinen ook over water of eventueel per spoor bereikbaar.

Regionale inzet:

De doorvertaling van het Topsectorenbeleid van het Rijk naar de Drechtsteden:

1. Vestigingsklimaat/ fysieke ruimte: herstructurering bedrijventerreinen, wegnemen van knelpunten, te weinig benutting van kavels.
2. Aansluiting onderwijs–arbeidsmarkt: versterking kennisinfrastructuur en aanpak tekort aan vakkrachten/ talent. (het realiseren van een maritieme campus en university college)
3. Valorisatie van kennis: toepassing van kennis bij bedrijven, door meer samenwerking tussen onderzoeksinstellingen, onderwijs en bedrijfsleven.
4. Promotie en acquisitiesector is versnipperd en zal op onderdelen vanuit de clustersamenhang (Delta/ Maritiem) op Zuidvleugel niveau georganiseerd moeten worden.

Het koesteren van locaties en structuren die het verhaal van de Drechtsteden vertellen en bijdragen aan de identiteit van dit gebied.

Regionale inzet:

- Samen met marktpartijen streven naar goede oplossingen, terugbrengen van de plancapaciteit tot reële proporties, toepassing van de SER-ladder (pas nieuwbouw als hergebruik leegstand niet mogelijk blijkt), focus op 'voorkeurslocaties' en de toepassing van de 80 – 20 % regel: minimaal 80% van de nieuwbouw dient op de voorkeurslocaties plaats te vinden, met ruimte voor maatwerk op overige locaties.
- Lobby voor het oplossen van de externe veiligheidsproblematiek in de spoorzone van Dordrecht en Zwijndrecht. Deze beperkt de mogelijkheden voor kantoorontwikkelingen op de centrumlocatie, in het levendig stedelijk milieu.

VOORKEURSLOCATIES KANTOREN

Kantoorontwikkelingen vinden bij voorkeur plaats op locaties die meervoudig bereikbaar zijn en die gebaat zijn bij een stevig functioneel gemengd karakter, waaronder kantoren (levendig stedelijk milieu).

In de Drechtsteden gaat het dan om de volgende locaties:

- **Centrum locaties:** Schil-West Dordrecht, Stationsgebied Zwijndrecht
In Schil-West Dordrecht ligt het accent op herontwikkeling van bestaande kantoren, eventueel door sloop/nieuwbouw. In het Stationsgebied Zwijndrecht zal het accent vooralsnog liggen op het verminderen van de omvangrijke leegstand.
- **Snelweglocaties:** Businesspark Amstelveen (A16), Stationspark Sliedrecht (A15)
Ondanks het tamelijk monofunctioneel karakter van deze locaties horen zij wel in het scala van het regionale aanbod thuis. Waar mogelijk zou een verbreding van het functionele programma wenselijk zijn. Er kan sprake zijn van aanvullende voorzieningen, zoals een hotelfunctie, maar een groot aantal functies anders dan kantoren is uitgesloten.
- **Themalocaties:** Gezondheidspark en Leerpark Dordrecht
Door het grootschalige karakter biedt deze locatie voor een deel ruimte aan publieksgerichte functies die door hun schaal niet in het centrum passen.

KNOOPPUNTLOCATIES

Knooppunten zijn locaties die goed ontsloten zijn of kunnen worden via spoor, weg en/of water en die ontwikkelpotentie hebben. Hier zijn de meeste voorzieningen geconcentreerd. Functiemenging en een goede ruimtelijke kwaliteit verhogen de toekomstbestendigheid van knooppuntlocaties. Het zijn de verdichtingslocaties bij uitstek door hun ligging nabij een NS- station.

BUITENGEBIED

Het buitengebied kent verschillende gezichten. Onderdeel van dit milieu zijn recreatiegebieden, landelijke zones buiten het verstedelijkt gebied en agrarische en glastuinbouwgebieden. Er wordt gewerkt aan versterking van dit leefmilieu in Deltapoort, met de Nieuwe Dordtse Biesbosch, de oplevering van de Derde Merwedehaven en in de Merwedezone. Dit milieu kent een variatie aan functies. Het is gericht op recreatie, op het behoud van natuur- en landschappelijke waarden en ook op (duurzame) grondgebonden land- en tuinbouw. Functiemenging kan plaatsvinden door recreatieve ondersteuning.

Regionale inzet:

De regio kiest ervoor om slechts 3 regionale knooppuntlocaties te benoemen, te weten Schil-West Dordrecht tot Stationsgebied Zwijndrecht; Leerpark/ Gezondheidspark in Dordrecht en het Stationspark Sliedrecht. Deze locaties vallen samen met de voorkeurslocaties voor kantoren.

Regionale inzet:

Versterken van het buitengebied door het beter beleefbaar en bereikbaar te maken. Het vergroten van de recreatieve gebruikswaarde voor inwoners en passanten door het verbeteren van stad-land verbindingen maar ook het verbeteren van de groenblauwe structuur door het verbinden van natuur- en recreatiegebieden en gebieden met cultuurhistorische- en recreatieve betekenis in en om de regio. Het koesteren van locaties en structuren die het verhaal van de Drechtsteden vertellen en bijdragen aan de identiteit van dit gebied.

Regionale inzet:

Een bijdrage leveren aan de kwaliteit van het Nederlandse en Europese stedelijke netwerk met het Nationaal Park de Biesbosch, dat deels op het grondgebied van de Drechtsteden ligt.

Regionale inzet:

De regio sluit aan bij de erfgoedlijnen van de Provincie Zuid Holland. Dit zijn ensembles of structuren van monumenten met een gezamenlijk verhaal. Een van de erfgoedlijnen is de Waterdriehoek; het gebied Kinderdijk, langs de Noord en de Merwede, Dordrecht en de Biesbosch. Het vertelt het verhaal hoe de Drechtsteden leefden en leven met water en past goed bij het profiel van de Drechtsteden.

NATUUR

De Ecologische Hoofdstructuur bestaat uit bos- en natuurgebieden, landgoederen en robuuste ecologische verbindingen. In delen van dit gebied is natuur de enige functie. Dit gebied is aangewezen als Natura2000 gebied en is door middel van Europese regelgeving beschermd. De ecologische belangen staan in dit gebied voorop en mogen niet door andere functies aangetast worden. Andere delen zijn (beperkt) toegankelijk. De hoofdfunctie van deze gebieden is natuur. Soms is er sprake van functiemenging door natuur te combineren met extensieve recreatie of waterberging. De gebruiksintensiteit is zeer laag tot niet aanwezig.

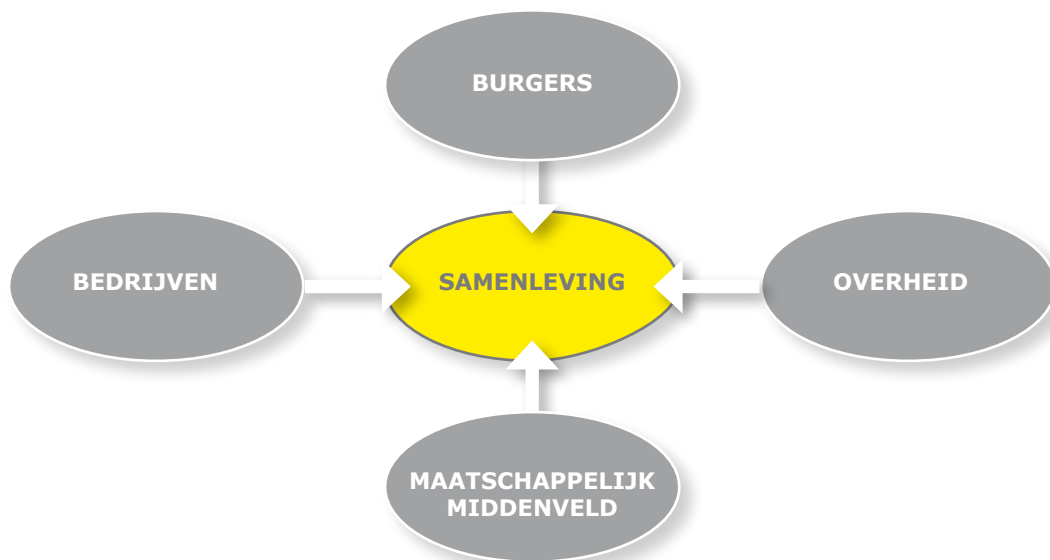
WATERPARELS

De regionale opgave met betrekking tot de ruimtelijke kwaliteit behelst voor een groot deel het koesteren van locaties en structuren die het verhaal van de Drechtsteden vertellen en bijdragen aan de identiteit van dit gebied. Bij uitstek zijn we 'Samen stad aan het Water'. De waterparels zijn dus locaties aan het water. Deze gebieden bieden kansen voor het versterken van de ruimtelijke kwaliteit van de Drechtsteden.

5 ROLNEMING VAN DE REGIO

De nieuwe ontwikkelingen en onzekerheden waarmee we te maken hebben betekenen een herbezinning op de rol van de regio. Een nieuwe positie zoeken tussen reguleren en ruimte geven. Tussen de overprogrammering waar nu nog sprake van is in goede banen leiden en ruimte geven aan nieuwe initiatieven die nodig zijn voor het aantrekkelijk maken/houden van de regio. Weten waar we van zijn en wat we kunnen laten gebeuren.

Een rol die meer past bij een overheid die partij is tussen de partijen, meewerkt in netwerken, coalities zoekt, maar ook actief op zoek gaat naar nieuwe initiatieven en deze de ruimte geeft. Het uitgangspunt hierbij is de gelijkwaardigheid van partijen die ieder vanuit hun eigen belang en deskundigheid een bijdrage leveren aan een gezamenlijke opgave.

In de Realisatiestrategie Ruimte Geven van 2009 zijn de volgende regie-rollen van de regio beschreven:

1. Regio als makelaar: Organiseren vertrouwen van de markt en hogere overheden, faciliteren van initiatieven
2. Regio als regisseur: Afstemming van programma's, geld, draagvlak binnen de regio
3. Regio als kwaliteitbewaker: Afspraken maken over extra kwaliteitselementen en toetsen daarop
4. Regio als partner: ROM-D

Deze rollen van de regio zijn nog steeds actueel. Wel is er, als gevolg van de eerder beschreven ontwikkelingen, sprake van een accentverschuiving. De regio zoekt naar een betere balans tussen de bijdragen die burgers, bedrijven, maatschappelijk middenveld en de overheid aan de samenwerking leveren en de rollen die daar bij passen.

REGIO ALS MAKELAAR

Data en kennis die wij hebben van belangrijke aspecten in de ruimtelijke ordening kunnen worden ingezet bij het formuleren van beleid, maar ook bij het toevoegen van waarde aan initiatieven. De regio kan daarnaast een rol spelen in het bijeenbrengen van kennis van andere partijen. Marktpartijen zijn essentieel voor de uitvoering. Het is meer dan ooit belangrijk om marktpartijen te betrekken bij de realisering van ambities, niet alleen de onze maar ook die van hen. De Drechtsteden kunnen als makelaar fungeren voor de samenwerking tussen marktpartijen, door bijvoorbeeld partijen bij elkaar te brengen rond een gedeeld belang of projecten te definiëren met een grote spinoff. Daarnaast kan de regio een rol spelen in het faciliteren van initiatieven door zorg te dragen voor randvoorwaarden of te lobbyen bij hogere overheden.

REGIO ALS REGISSEUR

Deze rol is vooral intern gericht en gekoppeld aan programmatische afstemming. Afstemmen van programma's voor kantoren, woningen en voorzieningen is voorlopig nog nodig om te grote concurrentie tussen de gemeenten te voorkomen en de profielen van de gemeenten te versterken.

Bij het woningbouwprogramma wordt nu afgestemd over het totale programma, ook de kleine locaties: informeren van elkaar en samen afwegen, lokaal beslissen en sturen. Ook is er binnen de Drechtsteden een halt toegeroepen aan nieuwe projecten (tenzij echt iets nieuws wordt toegevoegd) om de

voortgang van de bestaande projecten te verbeteren. Op termijn zou er gekozen kunnen worden voor het beperken van de afstemming. In plaats van een klassiek voorschrijvende planning ('dit moet gebeuren en iets anders mag niet gebeuren') past het in een nieuwe ontwikkelstrategie om een indicatief kansenprogramma te hebben. Als oriëntatie voor onszelf en maatschappelijk partners en voor afspraken met hogere overheden. Hierin worden bijvoorbeeld voor kantoren, bepaalde voorzieningen of appartementen voorkeurslocaties beschreven.

Daarbij zou een 'second bid'-mechanisme kunnen worden geïntroduceerd. Soms ontstaat een initiatief namelijk op een beleidsmatig niet ideale locatie. In plaats van dit te verbieden zou je iedere gemeente in dit domein de ruimte kunnen laten, maar -waar dat wenselijk is- ernaast een tweede, meer beleidsconform, aanbod kunnen ontwikkelen, dat als keuze aan de initiatiefnemer wordt voorgelegd. Een aanbod dat past bij de beschreven voorkeurslocaties. Op deze wijze kan een goed midden gevonden worden tussen de vrijheid die we aan de markt willen laten en beleidsmatige wensen van de overheden.

REGIO ALS KWALITEITSBEWAKER

Kwaliteit is een ongrijpbaar begrip. Als we daar als regio op willen sturen moeten we daar handen en voeten aan geven en ook enige terughoudendheid in betrachten. Voor zover er sprake is van een regionaal belang kan de regio toetsen, stimuleren en afspraken maken over ontwikkelingen die de kwaliteiten van dit gebied in stand houden of versterken. De regio beperkt dit tot de ruimtelijke parels die in hoofdstuk 3.2 zijn benoemd.

REGIO ALS PARTNER

De rol van de regio als partner gaat een stap verder dan die als makelaar. We brengen niet alleen partijen bij elkaar rond een opgave of een kans, maar leveren zelf een actieve bijdrage. Die bijdrage kan inhouden dat we:

- financiële en personele middelen inzetten voor het gezamenlijk uitvoeren van projecten
- actief de belangrijke integratie en uitvoeringsgerichte inzet vorm geven. De regionale ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden (ROM-D) dient hiervoor als voertuig.

COLOFON

Dit is een uitgave van de regio Drechtsteden.

Opdrachtgever: Regio Drechtsteden
Redactie en vormgeving: Bureau Drechtsteden

Bijdragen van:

■ de heer S. Dona
Enno Zuidema Stedebouw
Schiedamsevest 91d
3012 BG Rotterdam
t 010 4048289
f 010 4048279

- Foto voorzijde
- Verstedelijkingskaart
- Ruimtelijke kwaliteit Drechtsteden;
Inspiratiedocument ten behoeve van de actualisering van de structuurvisie

■ **De zes Drechtstedengemeenten:**

Alblasserdam
Dordrecht
Hendrik - Ido - Ambacht
Papendrecht
Sliedrecht
Zwijndrecht

- (externe) deelnemers aan inhoudelijke discussiebijeenkomsten: Waterschap Rivierenland, Waterschap Hollandse Delta, Provincie Zuid Holland, Omgevingsdienst Zuid Holland Zuid, Woonkracht 10, Trivire, Onderzoekscentrum Drechtsteden, Regio Zuid-Holland-Zuid.

Contactpersoon opdrachtgever: de heer A. Seip
Projectteam: mevr. E. Forsten, mevr. J. Prins